

VAN GOGH: Η αναγνώστρια μυθιστορήματος. Arles, 1888.

σχόλια

Σχεδιάσματα εξωτερικής πολιτικής

Μια νέα Ιερά Συμμαχία;

Η ιστορία βρίσκεται σε κίνηση. Το γενικά διπολικό σύστημα που διαμορφώθηκε στην διεθνή κοινότητα μεταπολεμικά δεν υπάρχει πια. Η κατάρρευση της συμμαχίας του ενός πόλου δημιουργεί στρατηγικό κενό και θέτει επί τάπητος το ζήτημα του επαναπροσδιορισμού κατ' αρχήν των ηγεμονικών δυνάμεων. Με διμερείς συναντήσεις γίνεται προσπάθεια συνολικής ρύθμισης της μετάβασης σ' ένα νέο σκηνικό όπου ο ρόλος των ηγεμονικών δυνάμεων θα είναι αμοιβαία καθορισμένος. Η από τα πάνω διευθυνόμενη διαδικασία αναπροσαρμογής περιλαμβάνει και προσυνεννοημένες δυναμικές και διπλωματικές παρεμβάσεις για να κλείσουν εστίες αστάθειας και τριβής στο εσωτερικό μικρών χωρών —να «λυθούν» δηλαδή προβλήματα που είχαν έντονα διεθνοποιηθεί και επικίνδυνα πολιτικοποιηθεί— και να ανατραπούν καθεστώτα που αρνήθηκαν να ευθυγραμμισθούν με τις επιλογές των κέντρων.¹ Η συνεννόηση των ΗΠΑ με την ΕΣΣΔ εγκυμονεί σοβαρούς κινδύνους για την χειραφέτηση των λαών και την κοινωνική πρόοδο. Η πρακτική και των δυο εξελίσσεται από την πυρηνική ομηρία² στην αναγκαστική σταθεροποίηση. Ενώ όμως αυτό είναι το ζητούμενο η κατάσταση χαρακτηρίζεται από ρευστότητα κι αντιφατικότητα.

Οι ΗΠΑ, αφού ξεκαθάρισαν κάποιες εστίες αμφισβήτησης στην Κεντρική Αμερική —παραμένει η Κούβα— και θεσμοθέτησαν τις οικονομικές τους σχέσεις με τον Καναδά και το Μεξικό, προσανατολίζονται στην επαναδιατύπωση ενός νέου ατλαντικού δόγματος. Εκμεταλλευόμενοι τις ευρωπαϊκές φοβίες για την ενιαία Γερμανία, αναζητούν μια φόρμουλα διατήρησης της επιρροής τους στην Ευρώπη. Η διατήρηση κι αναβάθμιση του ΝΑΤΟ αιτιολογούνται περισσότερο με αναφορές στην δυνατότητά του να ελέγχει τις ηγεμονικές τάσεις της Γερμανίας και λιγότερο με αναφορές στην αυξανόμενη αστάθεια της ΕΣΣΔ και την πιθανότητα ανατροπής του Γκορμπατσόφ. (*Time*, 4.6.90). Οι ΗΠΑ δεν διστάζουν να προχωρήσουν σε μια αναβίωση της πρακτικής της «πυρηνικής ομηρί-

1. Η αποσταθεροποίηση της επανάστασης των Σαντινίστας και η εκλογική ήττα δεν ήταν τελικά μόνο αποτέλεσμα της δράσης των ΗΠΑ. Ήταν αποτέλεσμα προσυνεννοημένου σχεδίου μεταξύ ΗΠΑ και ΕΣΣΔ που με ξεχωριστές λεπτομέρειες έφερε στην δημοσιότητα το *Time*, 4.6.1990.

2. Πυρηνική ομηρία, η πρακτική εγκατάστασης πυραύλων σε σύμμαχες χώρες όχι με στόχο το αντίπαλο στρατόπεδο αλλά για να προκαλέσουν τον χαρακτηρισμό της σύμμαχης χώρας σαν πυρηνικό στόχο από το αντίπαλο στρατόπεδο και έτσι να νομιμοποιούν την παρουσία τους σ' αυτή.

ας». Επιμένουν στην εγκατάσταση των νέων πυραύλων TASM (Tactical Air to Surface Missile) ακόμα και στο έδαφος της ενιαίας Γερμανίας. Στρατηγικοί λόγοι για την εγκατάσταση νέων πυραύλων που να σχετίζονται με την σοβιετική απειλή δεν μπορεί να προβληθούν πλέον με Γκορμπατσόφ ή χωρίς αυτόν.

Με τους σχεδιασμούς των ΗΠΑ συντάσσονται όπως πάντα οι Βρετανοί, ενώ οι Γάλλοι που συμμερίζονται τους κινδύνους που θα προκύψουν από την ηγεμονία της Ο.Δ. Γερμανίας αναζητούν διέξοδο σ' ένα ευρωπαϊκό σύστημα ασφάλειας. (Α. Fontaine, *Le Monde*, 28.4.1990). Ένα ευρωπαϊκό σύστημα ασφάλειας σταδιακά αποδεσμευμένο από το NATO θα έδινε στη Γαλλία τη δυνατότητα αναβάθμισης του ρόλου της σαν το πυρηνικό σκέλος ενός γαλλογερμανικού άξονα. Η Ο.Δ. Γερμανίας μέχρι σήμερα είναι διατεθειμένη να παραμείνει στο NATO και δεν αποκλείει κάποιο ευρωπαϊκό σύστημα ασφάλειας, αρνείται όμως να επανέλθει στο καθεστώς πυρηνικής ομηρίας. (*Observer*, 10.6.1990). Ο χρόνος άλλωστε δουλεύει προς όφελος της Ο.Δ. Γερμανίας. Η αδιαμφισβήτητη οικονομική της υπεροχή αναμένεται να ενισχυθεί με την συνδρομή και της ανατολικογερμανικής γραφειοκρατίας που έχει το know-how και κανάλια πρόσβασης σ' άλλες ανατολικοευρωπαϊκές χώρες. Η ενοποίηση της Ευρώπης δεν θα δράσει ανασταλτικά για την γερμανική ηγεμονία, αντίθετα θα την διευκολύνει και θα την θεσμοθετήσει. Η εσωτερική συνοχή του κεφαλαίου στην Γερμανία —ιστορικό χαρακτηριστικό στοιχείο του καπιταλισμού σ' αυτή την χώρα— δεν πρόκειται να διαλυθεί μέσα σ' ένα πανευρωπαϊσμό.

Η Ιαπωνία σ' αυτή τη φάση δεν έχει ακόμα διαμορφώσει μια νέα επιθετική στρατηγική. Αμυντικές κινήσεις, που κύρια εξαντλούνται σ' επενδύσεις σε βασικές χώρες των άλλων κέντρων, δεν συνιστούν υποκατάστατο για μια νέα στρατηγική. Το ερώτημα είναι αν η Ιαπωνία θα μπορέσει να ξεπεράσει το σύμπλεγμα της περιφερειακής οικονομικά ηγεμονικής δύναμης και να αποκτήσει παγκόσμια διάσταση. Από στρατιωτική άποψη η Ιαπωνία έχει κάνει σοβαρά βήματα ανάπτυξης αυτοτελούς ικανότητας δράσης. Ήδη ο στρατιωτικός προϋπολογισμός της πλησιάζει το 2% του ΑΕΠ και σε απόλυτους αριθμούς υπολείπεται μόνο των ΗΠΑ και ΕΣΣΔ. (*Economist*, 24.2.90). Κάποιες εδαφικές διεκδικήσεις από την ΕΣΣΔ εμποδίζουν την προσέγγιση της Ιαπωνίας με την ΕΣΣΔ και ιδιαίτερα με εκείνο το τμήμα της γραφειοκρατίας που έλκεται από τη δομή του ιαπωνικού καπιταλισμού.

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο μικρές χώρες προσπαθούν να προσδιορίσουν τη θέση τους. Ένας επαναπροσδιορισμός, ενώ επιβάλλεται από τις διεθνείς ανακατατάξεις, καθορίζεται από εσωτερικές κοινωνικές ισορροπίες και προσανατολισμούς της κυρίαρχης τάξης κυρίως γύρω από τις συμμαχίες της με τμήματα του διεθνικού κεφαλαίου και την πρόσβαση σε τμήματα της παγκόσμιας αγοράς, παράγοντες που καθορίζουν την θέση μιας χώρας στον διεθνή καταμερισμό εργασίας.

Οι μεταβλητές της εξωτερικής εξίσωσης αλλάζαν

Η κυβέρνηση της ΝΔ βρέθηκε αντιμέτωπη με ανακατατάξεις που αλλάζουν βασικές παραδοχές για την θέση της Ελλάδας στο γεωπολιτικό σύστημα. Η θέ-

ση της Ελλάδας σαν ένας κρίκος στην αλυσίδα που κύκλωνε το άλλο στρατόπεδο αποδυναμώθηκε ενώ η άρση εξωτερικών απειλών που χρησιμοποιούνταν σαν άλλοθι για την καταπίεση μειονοτικών κινήματων εκατέρωθεν της διαχωριστικής γραμμής αποσταθεροποιεί πολυεθνικά κράτη στην περιοχή. Η σημερινή κρίση αναγεννάει παλιές εθνικιστικές αντιθέσεις που απλώς ήταν σε λήθαργο. Σε περιόδους κρίσης οι διεθνείς συνθήκες δεν είναι προστασία γιατί αποτελούν εμπόδιο στην έκφραση μιας νέας ισορροπίας. Η κίνηση της Ελλάδας προς την μειονότητα της Αλβανίας άνοιξε το μαγικό κουτί της Πανδώρας. Οι Σερβομακεδόνες, που στα πλαίσια της Γιουγκοσλαβίας έμειναν στο περιθώριο της ανάπτυξης και βλέπουν τις βόρειες δημοκρατίες της χώρας να αυτονομούνται και να αρνούνται να στηρίζουν οικονομικά τις νότιες, αναζητούν προς το νότο επέκταση. Τα περί μακεδονικής μειονότητας στην Ελλάδα αποτελούν πρελούδιο για εδαφικές διεκδικήσεις. Ταυτόχρονα, η τουρκική μειονότητα της Δυτικής Θράκης, ωθούμενη και από τις πολλαπλές διακρίσεις σε βάρος της που διατήρησαν μια κατάσταση υπανάπτυξης στην περιοχή, στηρίζεται στην Τουρκία για να διεκδικήσει αναβάθμιση του ρόλου της. Αυτές οι εθνικιστικές εντάσεις —μαζί με παρόμοιες στα υπόλοιπα κράτη των Βαλκανίων— δημιουργούν κλίμα αστάθειας και αυξάνουν τις μεταβλητές της εξωτερικής πολιτικής.

Επί πλέον η θέση της χώρας στον διεθνή καταμερισμό εργασίας διολισθαίνει. Τμήματα του κεφαλαίου —και πολιτικοί κύκλοι— συνειδητοποιούν ότι η μακρόχρονη τάση περιθωριοποίησής τους στην παγκόσμια αγορά πρέπει να ανακοπεί. Η ανασυγκρότηση του ελληνικού καπιταλισμού προχώρησε με αργούς ρυθμούς και, ενώ σε πολλούς κλάδους έγινε κάποιος εκσυγχρονισμός, αυτό δεν συνοδεύτηκε από την απαραίτητη εκλογίκευση του ιδιοκτησιακού καθεστώτος (συγχωνεύσεις, εξαγορές κ.λπ.). Η διαδικασία ανοίγματος των αγορών δεν συνοδεύτηκε από ροές κεφαλαίων για επενδύσεις. Η σύμπραξη του πολυεθνικού κεφαλαίου με το ελληνικό ήταν περιορισμένη με αποτέλεσμα το ελληνικό κεφάλαιο να βρίσκεται σε ανταγωνιστικό μειονέκτημα σε σχέση με άλλα εθνικά κεφάλαια. Μια προσεκτική ανάγνωση των στοιχείων του ισοζυγίου πληρωμών δείχνει ότι, ενώ οι άδηλοι πόροι αυξάνονται —έστω και με διακυμάνσεις— και υπερκαλύπτουν τις άδηλες πληρωμές, οι εξαγωγές δεν μπορούν να παρακολουθήσουν την άνοδο των εισαγωγών με αποτέλεσμα το εμπορικό ισοζύγιο να είναι μονίμως ελλειμματικό.³ Αυτά τα ελλείμματα αντανακλούν την σχετική υποβάθμιση της υλικής βάσης της χώρας. Η ένταξη στην ΕΟΚ —όραμα της δεκαετίας του 1970— δεν ανέτρεψε αυτές τις τάσεις. Οι ροές από την ΕΟΚ δεν αντιστάθμισαν την περιθωριοποίηση από τον ανταγωνισμό και η Ελλάδα οδεύει προς κάποιο από τους ευρύτερους περιθωριακούς κύκλους που θα σχηματισθούν στο χώρο της Ευρώπης.

Με δεδομένη την ήδη δυσμενή θέση της Ελλάδας, η κυβέρνηση της ΝΔ προ-

3. Το ισοζύγιο άδηλων πόρων είχε 6,7 δισ. δολάρια πλεόνασμα το 1988. Την μεγαλύτερη αύξηση στους άδηλους πόρους παρουσίασε το μεταναστευτικό συνάλλαγμα που, από 1.137 εκατ. δολ. το 1979, έφθασε τα 1675 το 1988 (αύξηση 47%). Αντίθετα το ισοζύγιο εμπορίου επιδεινώθηκε. Το έλλειμμά του ήταν 6.178 εκατ. δολάρια το 1979 και έφθασε τα 7.631 εκατ. δολ. το 1988. (Τράπεζα της Ελλάδας, *Μηνιαίο Στατιστικό Δελτίο*, Νοέμβριος 1989).

σπαθεί να υποβαθμίσει τα μειονοτικά προβλήματα στην περιοχή και να βελτιώσει τις εντυπώσεις για το κλίμα αστάθειας που επικρατεί, ενώ ταυτόχρονα προχωρεί στο κλείσιμο όλων των ανοικτών διμερών θεμάτων με τις ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ στο όνομα των οικονομικών ανταλλαγμάτων και της βελτίωσης του επενδυτικού κλίματος. Επί πλέον, η κυβέρνηση επιδιώκει να διαδραματίσει ένα νέο ρόλο στα Βαλκάνια, αυτόν του προωθημένου τοποτηρητή της ΕΟΚ και του ΝΑΤΟ.

Το εκκρεμές της ελληνικής διπλωματίας

Κατ' αρχήν η κυβέρνηση προσπαθεί να σταθεροποιήσει την θέση της τόσο στην ΕΟΚ όσο και στο ΝΑΤΟ. Εκτιμώντας ότι οποιαδήποτε καθυστέρηση στην νομισματική και πολιτική ενοποίηση της ΕΟΚ θα ενίσχυε τις πιθανότητες να βρεθεί η Ελλάδα εκτός του εσωτερικού πυρήνα της, αποφάσισε να παραμερίσει ενδοιασμούς και προβληματισμούς για τους κλυδωνισμούς και την περιθωριοποίηση της οικονομίας και έγινε ένθερμος υποστηρικτής της επιτάχυνσης των διαδικασιών. Όπως και με την ένταξη στην ΕΟΚ την δεκαετία του '70, έτσι και τώρα ο πρωταρχικός στόχος είναι η κοινωνική και πολιτική σταθεροποίηση του ελληνικού καπιταλισμού με την πρόσδεσή του σε κάποιο ισχυρό αγκυροβόλιο. Είναι προφανές το άγχος που διακατέχει την κυβέρνηση. Τα ταξίδια του Κ. Μητσοτάκη στις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες και η σχεδόν μόνιμη παρουσία του Ε. Χριστοδούλου στις Βρυξέλλες είναι προσπάθειες άρσης παρεξηγήσεων και αναζήτησης κεφαλαίων για την ενίσχυση του ελληνικού καπιταλισμού. Το ανταλλάγμα που έχει να προσφέρει η ελληνική κυβέρνηση είναι η πλήρης ευθυγράμμιση με τους ηγετικούς κύκλους της ΕΟΚ και η εγκατάλειψη κάθε προσπάθειας διαμόρφωσης αυτοτελούς πολιτικής σε διεθνή ζητήματα. Φτωχά ανταλλάγματα θα έλεγε κανείς γιατί στις Βρυξέλλες, στη Βόννη και το Λονδίνο δεν εξετάζουν ποιος είναι ο πιο πιστός σύμμαχος αλλά ο πιο χρήσιμος! Επί πλέον σε μια σειρά σημαντικά θέματα δεν υπάρχει ενιαία άποψη στην ΕΟΚ και η κυβέρνηση της ΝΔ θα αναγκαστεί να πάρει θέση. Δεν είναι τυχαίο ότι οι Βρετανοί δεν φαίνονται πρόθυμοι να στηρίξουν τις αιτήσεις της Ελλάδας για νέα δάνεια και παροχές και ορισμένοι προτείνουν την παραπομπή της στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Φαίνεται ότι απόψεις σαν αυτές που διατυπώνει ο Α. Σαμαράς, (*Βήμα*, 17.6.90) ότι μόνο με την επιτάχυνση της νομισματικής και πολιτικής ενοποίησης μπορούν να μπου κάποιιοι έλεγχοι στην Ο.Δ. Γερμανίας, έχουν αρχίσει να ενοχλούν κάποιους κύκλους.

Αλλά και το επενδυμένο ταξίδι του Κ. Μητσοτάκη στις ΗΠΑ δεν μπορεί παρά να προβληματίσε κάποια ευρωπαϊκά κέντρα (και φυσικά όχι μόνον αυτά, αφού και ο Κ. Καραμανλής εξέφρασε την δυσφορία του). Η ΝΔ αποδέχθηκε πλήρως την στρατηγική θεώρηση των ΗΠΑ για την περιοχή μας και δεσμεύτηκε να την ακολουθεί έως το 2.000. Είναι προφανές ότι η συμφωνία για τις βάσεις βρίσκεται μέσα στα πλαίσια εκλογίκευσης της παρουσίας των ΗΠΑ στην περιοχή και ενίσχυσης του ενδιαφέροντός τους για την Μέση Ανατολή. Αυτή η ενέργεια αποτελεί αποδοχή του αμερικανικού δόγματος και είναι ανασταλτικός παράγοντας για την ανάπτυξη των σχέσεων της Ελλάδας με τις χώρες της Μέσης Ανατολής και της Αφρικής. Η μετατροπή της Κρήτης σε προωθημένη βάση των ΗΠΑ στη

Μεσόγειο είναι μεγαλύτερο και μονιμότερο πλήγμα για την εικόνα της χώρας από την αναγνώριση του Ισραήλ. Αλλά, με δεδομένη την νέα μακρόχρονη δέσμευση της Ελλάδας προς τις ΗΠΑ, η ευρωπαϊκή της πολιτική αυτοαναιρείται. Τι θέση θα έχει η Ελλάδα σ' ένα ευρωπαϊκό σύστημα ασφάλειας που είναι υπό διαμόρφωση; Θα χαρακτηριστεί η Ελλάδα σαν φερέφωνο των ΗΠΑ κι έτσι θα αδυνατίσει η θέση της; Τα ανταλλάγματα που έδωσε η κυβέρνηση της ΝΔ στις ΗΠΑ για να εξασφαλίσουν ένα ευνοϊκό επενδυτικό κλίμα δεσμεύουν την εξωτερική πολιτική σε μια περίοδο ρευστότητας που απαιτείται η μέγιστη ευελιξία. Αν θα υπάρξουν επενδύσεις ή όχι δεν εξαρτάται αποκλειστικά από τις σχέσεις ΗΠΑ-Ελλάδας. Οι πολυεθνικές συνυπολογίζουν πολλούς παράγοντες για τις επενδύσεις τους, πολιτική σταθερότητα και στενότητα σχέσεων δεν αρκούν. Εκτός εάν η ΝΔ έχει κάποια κρυφή ατζέντα και τα επενδυτικά σχέδια συνοδεύονται από «δωρεές» πακέτων μετοχών σε κάποιες κρατικές επιχειρήσεις ή άλλα παρόμοια κίνητρα. Πέρα από το κόστος των ανταλλαγμάτων είναι πολύ πιθανό να υπάρξει και κόστος για τις επενδύσεις.⁴

Οι επιφυλάξεις των Καραμανλή - Παπανδρέου για τον χρόνο του ταξιδιού στις ΗΠΑ αλλά και για τα αποτελέσματα εκφράζουν αυτή την πραγματικότητα. Αφ' ενός το διεθνές σκηνικό δεν έχει πάρει σταθερή μορφή και χρειάζεται χρόνος για να εκδηλωθούν οι προθέσεις των κέντρων. Αφ' ετέρου η ίδια η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας δεν είναι επαρκώς επεξεργασμένη κι αυτό, σε συνδυασμό με το πρώτο, εγκυμονεί κινδύνους δέσμευσης και ταύτισης με συμφέροντα που δεν είναι γνωστό ποιά θα είναι η στρατηγική τους, ενώ ταυτόχρονα αποξενώνεται από άλλα κέντρα. Στις σημερινές συνθήκες δεν είναι δυνατόν μια χώρα να ευθυγραμμίζεται ταυτοχρόνως με όλα τα κέντρα της ΕΟΚ και τις ΗΠΑ για όλα τα ζητήματα. Έτσι δηλώσεις του Κ. Μητσοιάκη «ότι συμπεριφερόμεθα ως μέλη του ΝΑΤΟ χωρίς να δημιουργούμε προβλήματα» είναι κενές περιεχομένου. Αργά ή γρήγορα η κυβέρνηση θα πρέπει να τοποθετηθεί για σοβαρά ζητήματα στρατηγικής για τα οποία υπάρχουν αποκλίνουσες απόψεις.⁵

Όσο για τις προσπάθειες της Ελλάδας να αναδειχθεί σε τοποτηρητή στα Βαλκάνια και εν μέρει να ανατρέψει την σχέση που έχει η Τουρκία με τις ΗΠΑ —και η Τουρκία αναζητεί τον ίδιο ρόλο και προωθεί άξονα με την Αλβανία και την Γιουγκοσλαβία— η προοπτική τους δεν είναι ευοίωνη. Κατ' αρχήν οι χώρες των Βαλκανίων επιδιώκουν άμεσες σχέσεις με τα ευρωπαϊκά κέντρα και δεν έχουν ανάγκη ενδιάμεσων. Δεύτερον, η Τουρκία δεν είναι δυνατόν να απομονωθεί. Αν δεν ενσωματωθεί σε κάποιο σύστημα ασφάλειας ή δεν διατηρήσει ειδικές προνομιακές σχέσεις με την Δύση, δεν θ' αργήσει να μετατραπεί σε προπύργιο ισλαμικής επέκτασης. Η Δύση δεν μπορεί να έχει εμπιστοσύνη ότι η Ελλάδα

4. Μικρομεσαίοι επενδυτές από την ελληνική ομογένεια και την εβραϊκή κοινότητα των ΗΠΑ ίσως να ενδιαφερθούν, αλλά δεν είναι φορείς που θα κάνουν επενδύσεις αναβάθμισης της υλικής βάσης της οικονομίας.

5. Τι εντύπωση έκαναν οι δηλώσεις του Αναπληρωτή Υπουργού Άμυνας Α. Παπαδόγγονα ότι η Ελλάδα θα αποδεχθεί την εγκατάσταση ΤΑΣΜ στο έδαφός της; Σίγουρα δεν θα πέρασαν απαρατήρητες αυτές οι δηλώσεις από την Βόνην. Το ότι «αποσύρθηκαν» εσπευσμένα την επόμενη ημέρα δείχνει την αντιφατικότητα της εξωτερικής πολιτικής της ΝΔ.

αποτελεί φράγμα σε μια τέτοια προοπτική. Έτσι η Τουρκία θα συνεχίσει να παίζει ειδικό ρόλο στην περιοχή σαν buffer-zone μεταξύ της Ευρώπης και του ισλαμικού επεκτατισμού. Η βαλκανική πολιτική της Ελλάδας δύσκολα θα μπορέσει να ξεπεράσει τους μειονοτικούς εθνικισμούς και να ανακτήσει την δυναμική της δεκαετίας του '80.

Σε μια περίοδο που η ρευστότητα είναι ο κανόνας και οι αντιθέσεις των ηγεμονικών χωρών δεν έχουν ακόμα εκδηλωθεί με σαφήνεια, η Ελλάδα ακολουθεί την πεπατημένη της ευθυγράμμισης με τις ΗΠΑ και της υιοθέτησης του επιθετικού τους δόγματος στην Μεσόγειο. Και ενώ ευθυγραμμίζεται με τις ΗΠΑ, αναζητά οικονομική ενίσχυση από ΕΟΚικούς κύκλους. Είναι μια εξωτερική πολιτική χωρίς φαντασία, αντιφατική κι επίπεδη σ' ένα κόσμο σφαιρικό. Αντί να εκμεταλλευτεί τις αναδεικνυόμενες αντιθέσεις, θα πέσει πολύ πιθανόν θύμα τους. Η εξωτερική πολιτική της κυβέρνησης θα χρειαστεί να ξαναγυρίσει σύντομα στο «σχεδιαστήριο» κάτω από πολύ χειρότερες συνθήκες!

ΣΠΥΡΟΣ ΤΡΑΥΛΟΣ

Η κρίση στο ΚΚΕ

Ο νέος παροξυσμός της χρόνιας κρίσης του ΚΚΕ, που εκδηλώθηκε ανοιχτά με αφορμή την πρόσφατη πλατειά ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του, θ' αποτελέσει, έτσι ή αλλιώς, αντικείμενο ευρύτατων συζητήσεων, αντιπαραθέσεων και ζυμώσεων. Θα 'ταν, επομένως, το λιγότερο παρακινδυνευμένο να επιχειρηθεί μια εφ' όλης της ύλης τοποθέτηση μ' ένα σχόλιο περιορισμένης έκτασης.

Γι' αυτό και θα περιοριστούμε στη σκιαγράφηση πρώτων απαντήσεων σε δυο κύρια ερωτήματα, γύρω από τα οποία περιπλέκονται όλα τα άλλα ιδεολογικά και πολιτικά ζητήματα που ανέδειξε το ξέσπασμα αυτής της διαμάχης. Στο γιατί εκδηλώθηκε τώρα αυτή η διαμάχη και στο ποιος είναι ο πραγματικός χαρακτήρας της «σύγκρουσης» που, έτσι όπως τελικά το 'φερε η εξέλιξη των πραγμάτων, εμφανίστηκε — με τη συμβολή και του Τύπου — σαν «σύγκρουση» ανάμεσα στις δυνάμεις της «ανανέωσης και του εκσυγχρονισμού» με τις δυνάμεις του «συντηρητισμού και του δογματισμού».

Για κάποιον που δεν έχει παρακολουθήσει τα τελευταία χρόνια την εξέλιξη της εσωκομματικής πάλης στο ΚΚΕ ίσως να μην είναι εξηγησίμη, με βάση την κοινή λογική, αυτή η ξαφνική ανατροπή του σκηνικού. Να είναι δυσδιάκριτες οι βαθύτερες αιτίες των ξαφνικών οβιδιακών μεταμορφώσεων των ηγετικών στελεχών του. Άλλοι ίσως να έβγαλαν το συμπέρασμα ότι να, επιτέλους η συζήτηση άνοιξε στο ΚΚΕ· ότι πράγματι τα όσα διαδραματίστηκαν στη πλατειά ολομέλεια ήταν μια πρώτη τίμια, ειλικρινής, δημιουργική αντιπαράθεση απόψεων, αφού μάλιστα για πρώτη φορά ηγετικά στελέχη «λύνουν» τη σιωπή τους, σ' αντίθε-

η *διαλεκτική*

ση με τη μέχρι σήμερα κυρίαρχη καθοδηγητική πρακτική.

Τα πράγματα όμως δεν είναι καθόλου έτσι.

Και αυτή η συζήτηση οργανώθηκε και διεξήχθη στα πρότυπα της μακράς «ιστορικής» γραφειοκρατικής παράδοσης, της αποσιώπησης των βαθύτερων αιτιών των διαφωνιών που γεννούνται και αναδειχνονται στο κομμουνιστικό κίνημα. Σε αντίθεση μ' αυτή τη γραφειοκρατική σταλινική παράδοση, ο Λένιν αποκαλούσε «φιλισταϊκή εξήγηση των διαφωνιών» την προσπάθεια να περιορίζονται οι συζητήσεις για τις διαφωνίες «σε κάποιες κακές ιδιότητες του ενός ή του άλλου καθοδηγητή» ή «στα διάφορα μεμονομένα περιστατικά που δεν είναι σε θέση να εξηγήσουν τίποτε άλλο παρά μόνο τη μορφή και τις αφορμές των διαφωνιών και των διασπάσεων» και, κυρίως, «την έλλειψη της βαθύτερης επιθυμίας να κατανοηθούν οι ιδεολογικές, πολιτικές βάσεις, οι αιτίες και οι ρίζες των διαφωνιών» (Λένιν, «Η ομάδα των οπαδών του οτζοβισμού και της θεοπλασίας», *Άπαντα*, τ. 19, σελ. 98).

* * *

Ας πάρουμε όμως τα πράγματα με τη σειρά. *Γιατί εκδηλώθηκε σήμερα αυτή η διαμάχη;*

Οι εμφανιζόμενοι σήμερα σαν «εκσυγχρονιστές» του μαρξισμού, αφού αξιοποίησαν στο έπακρο την παραδοσιακή ηγετική ομάδα του ΚΚΕ για να αναρριχηθούν στην κομματική ιεραρχία, τα τελευταία χρόνια επεδίωξαν να κερδίσουν τον απαιτούμενο χρόνο ώστε να προλάβουν να προωθήσουν στην πράξη ορισμένες κρίσιμες πολιτικές «πρωτοβουλίες», τα αποτελέσματα των οποίων θα τους επέτρεπαν να παίξουν στο άμεσο μέλλον ανεξάρτητο πρωταγωνιστικό ρόλο: Να συγκροτηθεί ο Συνασπισμός. Να δοθούν οι απαραίτητες διαβεβαιώσεις και εγγυήσεις για την οριστική και αμετάκλητη απόφασή τους να ακολουθήσουν τακτική πολιτικής και ιδεολογικής ενσωμάτωσης στο κυρίαρχο πολιτικό σύστημα, μ' άλλα λόγια πολιτική «συμβολής στον εκσυγχρονισμό της πολιτικής ζωής του τόπου». Να εξασφαλίσουν την υποστήριξη των μέσων μαζικής ενημέρωσης, ειδικά ορισμένων συγκροτημάτων του Τύπου και της ιδιωτικής τηλεόρασης. Να διαμορφώσουν το απαραίτητο ψυχολογικό κλίμα στον απογοητευμένο και κουρασμένο κόσμο της Αριστεράς, με την καλλιέργεια κυβερνητικών αυταπατών και ψευδαισθήσεων για τη «Μεγάλη Αριστερά που ανατέλλει». Να προλάβουν να κατοχυρώσουν το κύρος τους σαν «πολιτικές προσωπικότητες ευρέος φάσματος» εμφανιζόμενοι σαν αυτοί που εμπνεύστηκαν και πρωτοστάτησαν σε μια «περεστρόικα» ελληνικού τύπου. Σε άμεση συνάρτηση με τα παραπάνω ήταν και η επεδίωξή τους να κερδίσουν χρόνο ώστε να διαμορφωθεί το κατάλληλο «οργανωτικό» κλίμα που θα επέτρεπε την εξουδετέρωση εκείνης της άποψης που, τόσο άμεσα όσο, και κυρίως, μεσοπρόθεσμα, μπορούσε ν' αποτελέσει το μεγαλύτερο κίνδυνο για τις τελικές επιδιώξεις τους. Της άποψης δηλαδή που προσπαθούσε να υπερασπιστεί τις πιο θεμελιακές αρχές του μαρξισμού και ταυτόχρονα να τον ανανεώσει με σύγχρονους όρους και σε επαναστατική κατεύθυνση.

Οι σημερινοί «υποστηρικτές των αρχών», με επικεφαλής την ιστορική ηγετι-

κή ομάδα του ΚΚΕ, αξιοποίησαν τις «ανανεωτικές» ιδέες, τις τακτικίστικες επινοήσεις των «εκσυγχρονιστών» για να διαμορφώσουν ένα «σύγχρονο, αποδεκτό ηγετικό προφίλ». Όχι μόνο ανέχθηκαν τους «νεοτερισμούς» των «εκσυγχρονιστών», αλλά, σε σημαντικό βαθμό, τους υπέθαλψαν και τους πρόβαλαν και τους υπερασπίστηκαν. Όπως επίσης ανέχθηκαν και αξιοποίησαν τις διασυνδέσεις που μεθοδικά οικοδόμησαν οι «εκσυγχρονιστές» με τα συγκροτήματα του Τύπου. Όλα αυτά τα χρόνια έδειχναν ικανοποιημένοι που μέσα σ' αυτούς τους δύσκολους καιρούς μπορούσαν και πάλι να εφαρμόζουν μια «σύγχρονη», «ευέλικτη» τακτική, κρατώντας όμως παράλληλα, σαν μόνιμο σημείο αναφοράς, τις «αρχές» που από τη δεκαετία του '30 είχαν επικρατήσει στο διεθνές κομμουνιστικό και εργατικό κίνημα σαν «αυθεντική», «αναλλοίωτη» ερμηνεία του «μαρξισμού - λενινισμού». Άλλωστε την τέχνη του παντρέματος της «ευελιξίας» στην τακτική με το δογματικό διοικητισμό στην οργάνωση και λειτουργία του κόμματος την γνωρίζουν καλά από το παρελθόν. Τώρα ίσως τα πράγματα να τους φαίνονταν και ευκολότερα, αφού, για πρώτη φορά στην ιστορία, γινόντουσαν επίσημα αποδεκτοί, σαν ισότιμοι συνομιλητές στο αστικό πολιτικό παιχνίδι. Για πρώτη φορά τους άφηναν να «αγγίζουν» τμήματα της κεντρικής κρατικής εξουσίας. Μέσα σε καιρούς βαθιών ανατροπών στην οικονομία, την κοινωνία και την πολιτική, αισθάνονταν ανασφαλείς και λόγω της ύπαρξης εκείνων των απόψεων που αμφισβητούσαν ριζικά και την παραδοσιακή και τη σύγχρονη μορφή εγκατάλειψης και διαστροφής των αρχών, της μεθοδολογίας και της επαναστατικής ουσίας του μαρξισμού.

Φρόντισαν, λοιπόν, και οι «συντηρητικοί» και οι «ανανεωτές», στην κρίσιμη στιγμή, να εφαρμόσουν την πολύχρονη «πείρα» τους γύρω από τις «αρχές» του «δημοκρατικού», για την ακρίβεια του γραφειοκρατικού συγκεντρωτισμού ενάντια σ' αυτούς που αντιπάλεψαν όχι απλώς τη «συμμετοχή» του ΚΚΕ στην «κυβέρνηση Τζανετάκη» ή στην «Οικουμενική» του Ξ. Ζολώτα, αλλά τις ίδιες τις κοσμοθεωρητικές και ιδεολογικές ρίζες της πολιτικής που οδήγησε σ' αυτές τις επιλογές και τους οποίους χαρακτήριζαν σαν «αντικομματικούς» και «νεοαριστεριστές».

Μετά την υλοποίηση του σχεδίου διάσπασης της ΚΝΕ και το ξεκαθάρισμα των λογαριασμών με την «αντικομματική ομάδα», άνοιγε ο δρόμος για τον πλήρη «εκσυγχρονισμό» του ΚΚΕ σε στενή συνάρτηση με την όχι μακρινή προοπτική της μετεξέλιξης του Συνασπισμού σε ενιαίο κόμμα.

Οι ζυμώσεις για την ανάγκη ευθυγράμμισης της καθημερινής πολιτικής πρακτικής του ΚΚΕ, μέσω του Συνασπισμού, με την «ανανέωση» της διακηρυγμένης ιδεολογικής του βάσης και την τροποποίηση του τελικού προγραμματικού του σκοπού ήταν συνεχείς.

Οι εξελίξεις στην ΕΣΣΔ, η ραγδαία κατάρρευση των χωρών που ονομάστηκαν «υπαρκτός σοσιαλισμός», οι εξελίξεις στα κομμουνιστικά κόμματα της Δύσης όπου μια ανάλογη διαμάχη έχει ήδη από καιρό εκδηλωθεί, οι εκλογικές αναμετρήσεις και τ' αποτελέσματά τους και γενικά η πίεση της πολιτικής συγκυρίας για τη διαμόρφωση «αντιπολιτευτικής» τακτικής, επιτάχυναν τις μεθοδεύσεις για τη δημιουργία κλίματος επίστευσης των καθιερωμένων οργανωτικών διαδικασιών προς το 13ο Συνέδριο όπου θα παρθούν και οι οριστικές αποφάσεις.

Δεν είναι της στιγμής μια αναλυτική αναφορά σ' αυτές τις μεθοδεύσεις. Άλλωστε πολλές λεπτομέρειες μπορούν να επιβεβαιωθούν ή και να διαψευστούν πολύ εύκολα με τη δημοσίευση των πρακτικών όλων των κρίσιμων συνεδριάσεων της ΚΕ του ΚΚΕ.

Εκείνο όμως που έχει τη μεγαλύτερη σημασία τώρα είναι το ότι αυτή η ολομέλεια απέδειξε ήδη πως η διαμάχη των οπαδών της «ανανέωσης» και των «υπερασπιστών των αρχών» είναι μια μάχη για την αντικατάσταση του σταλινικής προέλευσης γραφειοκρατισμού από έναν «ανανεωτικό» γραφειοκρατισμό, που θα εξασφαλίσει και θα νομιμοποιήσει την οριστική αποκοπή του ΚΚΕ από την ιστορική του παράδοση και τις ιδεολογικές του αναφορές.

Ο ισχυρισμός μας αυτός αποδειχνεται από τις παρακάτω διαπιστώσεις.

Η ιδεολογική και πολιτική βάση και του Προσχεδίου των «Θέσεων» της Επιτροπής και της διαφορετικής τοποθέτησης της πλειοψηφείας του Πολιτικού Γραφείου, καθώς και η συζήτηση που ακολούθησε, δε στηριζόνταν σε μια, έστω και συνοπτική, ανάλυση της σύγχρονης παγκόσμιας και ελληνικής πραγματικότητας. Για πρώτη ίσως φορά στην ιστορία των συνεδρίων του ΚΚΕ δεν επιχειρείται η τεκμηρίωση των προτεινόμενων αλλαγών στη στρατηγική και την τακτική να θεμελιωθεί σε μια πειστική τουλάχιστον παρουσίαση των κοινωνικοοικονομικών αλλαγών που επιβάλλουν τις οποιεσδήποτε τροποποιήσεις.

Η όλη διαμάχη διεξήχθηκε στη σφαίρα της αφηρημένης συνθηματολογίας και της προσπάθειας του ενός να χυδαιοποιήσει τα επιχειρήματα του άλλου. Κανείς από τους επικεφαλής και των δυο «πτερυγών» δε μετέφερε την αντίπαράθεση στο έδαφος της πραγματικότητας. Δεν προσπάθησε να υποστηρίξει την ορθότητα των απόψεών του με βάση τα εμπειρικά, ορατά αποτελέσματα της τακτικής και γενικότερα της πολιτικής πρακτικής που από κοινού συμφώνησαν, ψήφισαν και εφάρμοσαν. Κανείς, ούτε το Προσχέδιο των Θέσεων, ούτε το ΠΓ, ούτε οι ομιλητές δεν αποπειράθηκαν να εξηγήσουν το τι οφέλη απέδωσε στην πραγματικότητα αυτή η πολιτική σε συνδυασμό με το γιατί αυτή τη στιγμή ο οργανωτικός ιστός του ΚΚΕ βρίσκεται σε κατάσταση αποσύνθεσης.

Επαναλαμβάνεται, λοιπόν, και μάλιστα με πολύ χειρότερους όρους απ' ό,τι στο παρελθόν, αυτό που χαρακτήριζε το ΚΚΕ σ' όλες τις μεγάλες ιδεολογικές και πολιτικές διαμάχες που ξέσπασαν στις γραμμές του, σε όλη την ιστορική του διαδρομή από το 1924 και μετά. Για μια τελευταία φορά βλέπουμε να αναβιώνει η γνωστή διαπάλη της «ανανεωτικής» και της δογματικής «συντηρητικής» τάσης έτσι όπως αυτή εμφανιζόταν σε κάθε κρίσιμη καμπή της κοινωνικοοικονομικής εξέλιξης και της πορείας του εργατικού κινήματος.

Πρόκειται για μια σύγκρουση ανάμεσα στο «ανανεωτικό» ρεύμα που θεώρησε ότι οι συσχετισμοί και γενικότερα το πολιτικό και ιδεολογικό περιβάλλον που έχει διαμορφωθεί, το ευνοούν για να επιχειρήσει να γίνει κυρίαρχο και στην παραδοσιακή «συντηρητική» παραμόρφωση του μαρξισμού η οποία, κατά κανόνα, έβρισκε την πιο καθαρή της έκφραση στο οργανωτικό ζήτημα και ειδικότερα στην κατάφορη διαστρέβλωση και παραχάραξη των λενινιστικών αντιλήψεων για το κόμμα και τη λειτουργία του.

Πρόκειται για μια σύγκρουση ανάμεσα σε εκπροσώπους της παραδοσιακής σοσιαλδημοκρατικής θεωρίας και πρακτικής στο εργατικό κίνημα που από καιρό έχει εγκαταλείψει το μαρξισμό και επιχειρεί τώρα να εξηγήσει τις αλλαγές στη σύγχρονη παγκόσμια και ελληνική πραγματικότητα με τις αναπαλαιωμένες προς το χειρότερο ιδέες των πατέρων της «ανανέωσης» του μαρξισμού — που διατυπώθηκαν στα τέλη του περασμένου αιώνα — και σε εκπροσώπους του σταλινικού εκφυλισμού του μαρξισμού που ποτέ τους δεν μπόρεσαν να συλλάβουν και να εξηγήσουν έγκαιρα και με επάρκεια την κάθε φορά καινούρια κατάσταση της κοινωνίας και του εργατικού κινήματος.

Στην πραγματικότητα και οι δυο τους εκφράζουν συνολικά το παλιό, τη συντήρηση. Οι ιδέες τους είναι συντηρητικές, γραφειοκρατικές και στην πράξη έχουν αποδειχθεί μεταξύ τους συμπληρωματικές και όχι αντικρουόμενες.

Την πιο χαρακτηριστική απόδειξη μπορεί να την αναζητήσει κανείς στη διαρκή αναπαραγωγή του παράδοξου, από πρώτη άποψη, φαινομένου, της συνύπαρξης για μια ορισμένη περίοδο, μιας μεταρρυθμιστικής τακτικής κοινά αποδεκτής από όλους, με μια τυπολατρική παραμόρφωση των αρχών οργάνωσης και λειτουργίας ενός επαναστατικού κόμματος. Πίσω από αυτή τη συνύπαρξη μπορεί ν' αναγνωρίσει κανείς μια κοινή επίσης σταλινικής έμπνευσης αντίληψη και πρακτική για το κόμμα — πυραμοειδή μηχανισμό στελέχων, που οργανώνεται και λειτουργεί στη βάση δοσμένων, μη προσαρμοζόμενων κανόνων. Κάτι που δεν έχει φυσικά καμιά σχέση με τη λενινιστική αντίληψη για τη σχέση θεωρίας, άμεσου και τελικού πολιτικού σκοπού και οργάνωσης. Σχέση που προκύπτει από την ανάγκη διαλεκτικής σύνδεσης των κάθε φορά νέων δεδομένων της κοινωνικοοικονομικής εξέλιξης, των πολιτικών συνθηκών που διαμορφώνονται και αντανakλούν στον έναν ή τον άλλο βαθμό αυτά τα δεδομένα με τα άμεσα καθήκοντα και τον τελικό σκοπό ενός επαναστατικού κόμματος.

Ο καθένας που γνωρίζει πρόσωπα, χαρακτήρες και γεγονότα μένει έκπληκτος από τις ομιλίες των στελεχών και των δυο ηγετικών ομάδων.

Από τη μια οι υποτιθέμενοι «εκσυγχρονιστές» εμφανίζονται να κόπτονται για την ανάπτυξη της εσωκομματικής δημοκρατίας, επαναλαμβάνοντας, και μάλιστα σχεδόν αυτολεξεί, τα όσα πριν λίγους μόλις μήνες υποστήριζαν οι «νεοαριστεριστές», για την ανάγκη ανοίγματος της συζήτησης στο ΚΚΕ. Όρισμένοι μάλιστα από τους «ανανεωτές» εμφανίζονται να καλούν σε εκκλήσεις για αποφυγή «χαρακτηρισμών», για «νηφαλιότητα» και «ψυχραιμία», όταν, πριν λίγους μήνες, οι ίδιοι δημιουργούσαν, στις συνεδριάσεις της ΚΕ και των άλλων καθοδηγητικών οργάνων, υστερικό κλίμα γηπέδου ενάντια στην «αντικομματική ομάδα» και τη «δογματική ηγεσία της ΚΝΕ». Είναι μήπως τυχαίο πως μαζί με τους «συντηρητικούς» προσυπόγραφαν ομόφωνα καταδικαστικές αποφάσεις και ψήφιζαν κομματικά ντοκουμέντα σαν τα «Συμπεράσματα της ΚΕ του ΚΚΕ για την αντικομματική ομάδα»;

Από την άλλη, επίσης νιώθει κανείς κατάπληξη από τις διαπιστώσεις ορισμένων «υπερασπιστών των αρχών», οι οποίοι εμφανίζονται σαν να ανακάλυψαν τώρα στα ξαφνικά τον «κίνδυνο του αναθεωρητισμού που σηκώνει πάλι κεφάλι» ή τον κίνδυνο της ραγδαίας διολίσθησης του ΚΚΕ προς τη σοσιαλδημοκρατία, όταν αυτοί οι ίδιοι αποδέχονταν και παρουσίαζαν σαν κατάκτηση του κινήμα-

τος κάθε ιδεολογική και πολιτική υποχώρηση απέναντι στις απαιτήσεις των κυρίαρχων κύκλων.

Οι «ανανεωτές» επιχειρούν να εκμεταλλευτούν και να εκφράσουν την πηγαία διάθεση της κομματικής βάσης του ΚΚΕ για ανάπτυξη της εσωκομματικής δημοκρατίας, ενώ οι «συντηρητικοί» την αυθόρμητη θέληση της βάσης να διατηρηθούν τα οράματα της κοινωνικής απελευθέρωσης. Όμως και οι μεν και οι δε δεν έχουν να επιδείξουν «πρότερον έντιμον βίον»: ούτε στα ζητήματα της εσωκομματικής δημοκρατίας, ούτε στην υπεράσπιση του οράματος της κοινωνικής απελευθέρωσης.

Από το περιεχόμενο και κυρίως από τον τρόπο που έγινε η συζήτηση καθώς και τα πρόσωπα που συμμετείχαν προκύπτει ότι *το ουσιαστικό περιεχόμενο της διαμάχης είναι ο έλεγχος του μηχανισμού της οργάνωσης του ΚΚΕ.*

Οι «συντηρητικοί» θέλουν ελεγχόμενες «αλλαγές», που να μη διαγράφουν την «ιστορία» τους, και, παράλληλα, θέλουν τη διατήρηση των «αρχών» του παραδοσιακού γραφειοκρατικού συγκεντρωτισμού, όπου η ηγεσία θ' αποφασίζει και η βάση θα πειθαρχεί και θα εφαρμόζει, διατηρώντας το δικαίωμα να «εμπλουτίζει» ή, το πολύ-πολύ, να διαφωνεί «εντός των ορίων». Και φυσικά τίποτα απ' όλα αυτά δεν έχει καμιά πρακτική επίδραση στο τρόπο λήψης των αποφάσεων και στην άσκηση της πολιτικής απο την ηγεσία.

Οι «ανανεωτικοί» επιδιώκουν να οικοδομήσουν στη θέση του «συντηρητικού» γραφειοκρατικού μηχανισμού, έναν «ανανεωτικό» γραφειοκρατικό μηχανισμό, ο οποίος θα επιτρέπει μεν την ελευθερία της συζήτησης και της δημόσιας διατύπωσης των διαφωνιών, αλλά θα κατοχυρώνει το αποκλειστικό δικαίωμα της ηγεσίας να αποφασίζει με αδιαφανείς διαδικασίες και να ασκεί πολιτική παραμένοντας ουσιαστικά ανεξέλεγκτη. Κάτι που κατά κανόνα επιτυγχάνεται με τη διάμρφωση ενός «χαλαρού» κόμματος με πλατύ τύπο οργάνωσης.

* * *

Είναι ίσως νωρίς ακόμη για να διακινδυνεύσει κανείς ακριβείς προβλέψεις για το πώς και το πόσο γρήγορα θα προχωρήσουν οι εξελίξεις στο ΚΚΕ. Όσες διαβεβαιώσεις και να δίνονται αυτή τη στιγμή για «ενότητα των γραμμών» και «συντεταγμένη πορεία προς το 13ο Συνέδριο», έχει αποδείχθει και από το παρελθόν ότι στην πράξη αυτές δεν δεσμεύουν κανένα.

Άλλωστε οι περισσότεροι από τους εσωτερικούς και εξωτερικούς παράγοντες που επενεργούν στην εξέλιξη της κρίσης στο ΚΚΕ έχουν περάσει πλέον στο στάδιο της μη ελεγχόμενης κατάστασης.

Όποια κι αν είναι πάντως η εξέλιξη, το ΚΚΕ, έτσι όπως το γνωρίσαμε αλλά και έτσι όπως το βλέπουμε να σπαράσσεται από αλληπάλληλους παροξυσμούς, είναι κόμμα ξεπερασμένο που ανήκει σε μια άλλη ιστορική περίοδο. Μπορεί στο παρελθόν να ξεπερνούσε τις ανεπάρκειες, τις κρίσεις και τις διασπάσεις του, όμως αυτό γινόταν γιατί του το επέτρεπε η ίδια η κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα και η ιστορική συγκυρία. Όμως η ιστορική περίοδος που ζούμε σήμερα απαιτεί ένα νέο επαναστατικό πολιτικό υποκείμενο που θα μπορέσει να εκφράσει με σύγχρονους όρους τη νέα επικαιρότητα της κοινωνικής επανάστασης.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΟΡΟΛΟΠΙΔΗΣ

διαλεκτική 13

Ο Van Gogh, η Μέδουσα και η Δυναστεία του Σανγκ

«Ο Τεό μου έγραψε ότι είχαν πουλήσει έναν από τους πίνακές μου στις Βρυξέλλες για 400 φράγκα. Σε σύγκριση με άλλες τιμές αυτό είναι λίγο, αλλά προσπαθώ να είμαι παραγωγικός και να είμαι σε θέση να συνεχίσω να δουλεύω». Αυτά έγραφε ο Van Gogh το χρόνο του θανάτου του, το 1890, από το νοσοκομείο στη μητέρα του. (M.L. Bob, *Monthly Review*, Μάρτης 1990). Εκατό χρόνια μετά, όταν οι πίνακες μετατράπηκαν σε επένδυση, ο «Dr. Gachet» —πορτραίτο ενός γιατρού που απεικονίζει με τον καλύτερο τρόπο τον εσωτερικό κόσμο ενός ανθρώπου μέσα από το βλέμμα του— πουλήθηκε για 82,5 εκατομ. δολάρια από τον οίκο δημοπρασιών Christie's. Αγοραστής ο ιάπωνας επιχειρηματίας Saito. Δυο μέρες αργότερα ο πίνακας του Renoir «Στον μύλο της Γκαλέτ» δημοπρατήθηκε από τον οίκο Sotheby's. Γι' αυτόν τον πίνακα η τιμή σταμάτησε στα 78,1 εκατομ. δολάρια. Αγοραστής ο ίδιος ιάπωνας επιχειρηματίας Saito. Όταν ρωτήθηκε για το ύψος της επένδυσης απάντησε «It's no big deal» δηλαδή δεν είναι μεγάλη υπόθεση! (*Newsweek*, 28.5.1990).¹

Από τη δημοπρασία της τέχνης στην τέχνη της δημοπρασίας

Πώς φθάσαμε από τον πίνακα - έργο τέχνης στον πίνακα - εμπόρευμα; Ποιός μηχανισμός οδήγησε σ' αυτές τις τιμές; Η αγορά και οι αγοραίοι επιχειρηματίες κατ' αρχήν κι ακολουθούν τα ιδιωτικά μουσεία. Εδώ και χρόνια οι επιχειρηματίες και οι θεσμικοί επενδυτές κατέφευγαν στα έργα τέχνης για να διαφοροποιήσουν επαρκώς το χαρτοφυλάκιό τους σε περιόδους που το χρήμα, οι μετοχές, ο χρυσός και τα ακίνητα φαίνονται επισφαλή και ύποπτα για υποχώρηση. Δεν έλειπαν βέβαια και οι νεόπλουτοι που ήθελαν να φανούν στην κοινωνία σαν φιλότεχνοι. Αυτοί καμιά σχέση δεν είχαν με την παραδοσιακή αστική τάξη που και κουλτούρα είχε και πραγματική φροντίδα για την τέχνη έδειξε. Με τον τρόπο της βέβαια.

Από τους πιο δραστήριους αγοραστές έργων τέχνης είναι τα συνταξιοδοτικά ταμεία που επιδίδονται σε κερδοσκοπικές συναλλαγές για να μεγιστοποιήσουν την απόδοση του χαρτοφυλακίου τους. Αναμφισβήτητο το πιο ειδικευμένο σε αγοραπωλησία έργων τέχνης είναι το συνταξιοδοτικό ταμείο των εργαζομένων στους Βρετανικούς Σιδηροδρόμους. Δραστηριοποιήθηκε σ' αυτό τον τομέα την περίοδο 1974-80 με εκτεταμένες αγορές γιατί οι μετοχές και τα ακίνητα παρουσίαζαν στασιμότητα. Υπολογίζεται ότι είχε αγοράσει εκείνη την περίοδο περίπου 2250 αντικείμενα (ιμπρεσιονιστές, βικτωριανής εποχής πίνακες, κινέζικα βάζα, έπιπλα κ.λπ.). Το συνολικό ύψος της επένδυσης σε έργα τέχνης εκτιμήθηκε στα 40 εκατ. λίρες το 1980. (*Financial Times*, 16.6.90). Μέχρι σήμερα το ταμείο αυτό έχει εκποιήσει 1600 περίπου έργα τέχνης και έχει ανακτήσει 86 εκατομ. λίρες

1. Ο συνάδελφος του Saito, H. Uchiyama πρόεδρος εταιρίας κατασκευής ανταλλακτικών αυτοκινήτων δήλωσε: «Ο αέρας βρομάει τόσο άσχημα έξω από το εργοστάσιο του Saito. Ευχόμουν ότι θα ξόδευε μέρος από τα χρήματά του για να μειώσει τη μόλυνση». (*Newsweek*, 28.5.1990).

VAN GOGH: Πορτραίτο του Dr. Gachet. Auvers, 1890.

που αποτελεί εντυπωσιακή απόδοση. Η μέχρι τώρα επιτυχία του ταμείου οφείλεται στο ότι συγκέντρωσε την «επενδυτική» του δραστηριότητα στα καλύτερα κομμάτια σε κάθε τομέα και στην επιλογή του χρόνου εκποίησης. Η δραστηριότητα του ταμείου που στηρίζεται καθαρά σε κερδοσκοπικές συναλλαγές (speculation) επηρέασε καθοριστικά την αγορά έργων τέχνης. Την περίοδο 1974-80 ώθησε τις τιμές προς τα πάνω ενώ τώρα που εκποιεί μαζικά την συλλογή του —γιατί υπάρχουν δυνατότητες εναλλακτικής τοποθέτησης— είναι δυνατόν να προκαλέσει μεγάλη αστάθεια σε μια αγορά που ήδη διέρχεται κρίση. Η κερδοσκοπία είναι ειδική μορφή εμπορίου όπου ένα εμπόρευμα αγοράζεται μόνο και μόνο για να ξαναπουληθεί στην ίδια αγορά. Προϋπόθεση της ύπαρξης κερδοσκοπίας είναι η διακύμανση των τιμών. Άρα αυτοί που συμμετέχουν σ' αυτές τις αγορές έχουν συμφέρον να δημιουργούν —και αντικειμενικά η ίδια η δραστηριότητά του οδηγεί σε— διακυμάνσεις. Σ' αυτό έχουν την αμέριστη συμπαράσταση των οίκων δημοπρασίας! Έτσι, η «αντικειμενική» αξία ενός έργου τέχνης δεν έχει και μεγάλη σημασία!

Την χιονοστιβάδα όμως ξεκίνησαν οι λειτουργοί της αγοράς έργων τέχνης, οι οίκοι δημοπρασίας. Αυτοί δουλεύουν με την μέθοδο της προμήθειας: έτσι όσο μεγαλύτερη είναι η τιμή πώλησης, τόσο πιο εύρωστη είναι η προμήθεια. Ας αναλογισθούμε το ύψος των προμηθειών που αντιστοιχούν σε αγοραπωλησίες 3 δισεκ. δολαρίων που ήταν ο κύκλος εργασιών του οίκου Sotheby's για το 1989. (*Financial Times*, 12.5.90).

Η δημοπρασία θεωρείται από τους νεοκλασικούς οικονομολόγους η πιο ελεύθερη και τέλεια αγορά. Πωλητής και αγοραστής είναι παρόντες και διαμορφώνουν «ελεύθερα» τους όρους αγοραπωλησίας. Τι κρίμα που οι σημερινοί οίκοι δημοπρασίας δεν αντανακλούν αυτή την ιδανική αγορά! Και παλιότερα υπήρχαν οι στημένοι αγοραστές, δηλαδή οι άνθρωποι του οίκου δημοπρασίας που «κτυπούσαν» τις τιμές για να τις ανεβάσουν. Σήμερα όμως καινοτομίες που δανείστηκαν από το χώρο του χρηματιστηρίου έχουν «επαναστατικοποιήσει» τις μεθόδους επηρεασμού της αγοράς.

Αφετηρία της εκτίναξης των τιμών στα ύψη ήταν η δημοπρασία του πίνακα του Van Gogh «Ίριδες» τον Νοέμβριο του 1987. Ένα μήνα νωρίτερα τα χρηματιστήρια σ' όλο τον κόσμο είχαν καταρρεύσει. Με κάθε τρόπο έπρεπε να αποτραπεί μια τέτοια εξέλιξη για την αγορά έργων τέχνης. Ο αυστραλός επιχειρηματίας A. Bond, παρ' όλο που είχε πληγεί από την χρηματιστηριακή κρίση, κράτησε ψηλά τις προσφορές για τον πίνακα και έφθασε την τιμή στα 53,9 εκατομ. δολάρια. Δεν είχε όμως την απαιτούμενη ρευστότητα για να πληρώσει ένα τέτοιο ποσό. Οι οίκοι δημοπρασίας Sotheby's προσφέρθηκε να καλύψει το 50% της τιμής αγοράς με δάνειο. Η πραγματοποίηση της αγοραπωλησίας «επιβεβαίωσε» ότι η αγορά έργων τέχνης δεν επηρεάστηκε από το χρηματιστηριακό κραχ. Επί πλέον, σύμφωνα με τον A. Salz, διευθυντή της γκαλερί D. Aaron, «κάθε πίνακας ζωγραφικής που πουλήθηκε από τότε συγκρινόταν με τιμή των “Ίριδων”». (M. L. Bob, *Monthly Review*, Μάρτης 1990).²

2. Παρόμοια τακτική ακολουθήθηκε για να διαμορφωθεί η τιμή ρεκόρ των 20,7 εκατομ. δολαρίων για πίνακα ζώντος ζωγράφου, του W. Kooning. (*Financial Times*, 12.5.90).

Δuo χρόνια αργότερα, ο A. Bond δεν είχε ξεπληρώσει το δάνειο των Sotheby's. Αναγκάστηκε να πουλήσει τον πίνακα του Manet «Περίπατος» για 15 εκατομ. δολάρια (τον είχε αγοράσει μόλις 3,9 εκατομ. το 1983), και τελικά δεν απέφυγε την μεταπώληση και των «Ίριδων» στο Μουσείο Getty. Οι υποψίες για στημένη δημοπρασία και η κατακραυγή ενάντια σε πρακτικές τεχνητού φουσκώματος των τιμών με δάνεια ανάγκασε τους μεγάλους οίκους να αναδιπλωθούν. Βρέθηκε όμως υποκατάστατο. Αντιγράφοντας την πρακτική των τραπεζών που εγγυώνται την τιμή των μετοχών που προωθούν (underwriting) οι δυο μεγάλοι οίκοι, Sotheby's και Christie's, προσφέρουν εγγύηση προς τους σλλέκτες των έργων τέχνης για την κατώτερη τιμή. Αν δεν πουληθούν τα έργα είναι υποχρεωμένοι να καλύψουν οι ίδιοι την κατώτερη τιμή. (*Financial Times*, 12.5.90).

Ευθύνη για την σημερινή εξέλιξη έχουν και τα μουσεία των ΗΠΑ που έχουν μπει στο παιγνίδι των αγοραπωλησιών. Εμφανίζουν έντονα σημεία μεγαλομανίας παρόμοια με αυτής της Wall Street. Εγκλωβισμένα στην λογική της ανακύκλωσης των εκτιθεμένων έργων και ακολουθώντας την μόδα, βγάζουν στην αγορά χιλιάδες έργα τέχνης κάθε χρόνο. Το Guggenheim πούλησε από ένα Kandisky, Chagall και Modigliani για να αγοράσει την συλλογή του Count Guiseppe Panza di Biumo, που αποτελείται από 211 κομμάτια κύρια minimalist art. (*Newsweek*, 21.5.1990). Η πολιτική αυτή των ιδιωτικών μουσείων αφ' ενός σπρώχνει τις τιμές προς τα πάνω, αφ' ετέρου περιορίζει τις πιθανότητες για δωρεά αφού οι δωρητές δεν ξέρουν πλέον πού θα καταλήξουν τα προσφερόμενα έργα.

Παρά τις προσπάθειες των οίκων δημοπρασίας να διατηρήσουν τις τιμές σε υψηλά επίπεδα και να διευρύνουν τον όγκο των συναλλαγών, η αγορά έχει φθάσει σε σημείο καμψής. Τα μεγάλα ονόματα —Van Gogh, Picasso, Renoir— συνεχίζουν να πουλάνε σε υπερβολικές τιμές. Όμως τα λιγότερο γνωστά έργα αντιμετωπίζουν δυσκολίες διάθεσης. Η υπερβολική εξώθηση των τιμών έχει γίνει μπούμερανγκ. Οι μεγάλοι επιχειρηματίες —κύρια Ιάπωνες— θέλουν γνωστά έργα για να κτυπήσουν τα πρωτοσέλιδα. Οι υπόλοιποι συλλέκτες δεν μπορούν πλέον να παρακολουθήσουν την έκρηξη των τιμών. Αναπόφευκτα, οι τιμές των λιγότερο γνωστών έργων ή καλλιτεχνών που δεν είναι στη μόδα θα πέσουν. Ακόμα και αντικείμενα με αρχαιολογική αξία μένουν απούλητα. Πρόσφατα ένα αγγείο της Δυναστείας Σανγκ (1300 π.Χ.) που δημοπρατήθηκε από τους Christie δεν πουλήθηκε. Δεν βρέθηκε αγοραστής για να προσφέρει την τιμή εκκίνησης των 260.000 λιρών (*Financial Times*, 13.6.90).

Οι επιπτώσεις από την πλήρη εμπορευματοποίηση της τέχνης είναι ανυπολόγιστες και η ανατροπή των τάσεων δύσκολη. Κατ' αρχήν όλο και περισσότερα έργα, που τα έχουμε συνδέσει με την εξέλιξη του πολιτισμού μας, αποσύρονται από γκαλερί και μουσεία. Παραμένουν εγκλειστα στα χρηματοκιβώτια τραπεζών, ασφαλιστικών εταιρειών και ιδιωτών. Ο Saito όπως δήλωσε δεν προγραμματίζει την έκθεση των δύο αριστουργημάτων που αγόρασε. Ένας άλλος Ιάπωνας, ο T. Tsygumaki αγόρασε τον πίνακα του Picasso «Ο γάμος της Περέτ» για 51 εκατομ. δολάρια με σκοπό να τον τοποθετήσει σε μια πίστα αυτοκινητοδρομιών που κατασκευάζει!

Δεύτερον, τα ασφάλιστρα για έργα τέχνης έχουν φθάσει σε αστρονομικά ύψη και αποτελούν σοβαρό μέρος των εξόδων για εκθέσεις. Δυσκολεύεται έτσι η αν-

ταλλαγή για έκθεση έργων γνωστών ζωγράφων. Συνολικές εκθέσεις θα αποτελούν σύντομα προνόμια των πολύ μεγάλων μουσείων.

Τρίτον, αφού και σ' αυτό το χώρο το κέρδος έγινε το βασικό κίνητρο, θα πρέπει να αναμένουμε αύξηση της αντιγραφής, των κλοπών, της απάτης και, γιατί όχι, των βανδαλισμών. Φαινόμενα που ποτέ δεν έλλειψαν αλλά είναι σίγουρο ότι θα πολλαπλασιαστούν.

Τέλος, είναι το μεγάλο ζήτημα της αλλοτρίωσης. Όπως γράφει η Α. Καφέτση «Η απορρόφηση των έργων από το επιχειρηματικό οικονομικό σύστημα καταφέρει έτσι να τα αποστερήσει από την πρωταρχική τους φύση που είναι δημιουργική, κριτική και απελευθερωτική, καθιστώντας τα όργανα ενός ηδονιστικού κονφορμισμού και ενεργούμενα του κιτς και του κέρδους» (*Τα Νέα*, 7.6.1990).

Από την τέχνη της δημοπρασίας στον ολισθηρό δρόμο της κλεπταποδοχής

Η Ελλάδα δεν έχει μεγάλους ζωγράφους με την έννοια της εμπορικής τουλάχιστον αξίας τους. Όμως έχει εκατομμύρια γλυπτά τμήματα μνημείων, αγγεία, νομίσματα και εικόνες εκκλησιών. Είναι η παράδοσή μας ανάγλυφη, ζωγραφιστή, λαυξεμένη γι' αυτό δεν μπορούμε να την παραδόσουμε στους σύγχρονους Έλγιν. Η εκποίηση εκατοντάδων μοναδικών θησαυρών από τους οίκους δημοπρασίας δεν είναι σημερινό φαινόμενο. Απόγονοι παλιών αρχαιοκαπήλων (του 19ου αιώνα και των αρχών του 20ού) που δεν είχαν καμιά εκτίμηση για την τέχνη και την ιστορία δεν είχαν και ενδοιασμούς να βγάλουν στο σφυρί τα αντικείμενα των προγόνων τους. Έτσι στους οίκους Sotheby's και Christie's υπήρχε σταθερή ροή ελληνικών θησαυρών. Είναι γνωστό άλλωστε ότι πολλά απ' αυτά κατέληξαν στις κατοικίες των ελλήνων εφοπλιστών του Λονδίνου (ιδιαίτερα εικόνες βυζαντινής εποχής).

Τα τελευταία χρόνια όμως, με την τεχνητή έξαρση των τιμών, ολοένα και περισσότερες συλλογές ελληνικών θησαυρών, πρόερχομένων από αρχαιοκαπηλική δραστηριότητα και κλοπές, πήραν το δρόμο της δημοπρασίας. Οι «έγκυροι» οίκοι δημοπρασίας διολισθαίνουν επικίνδυνα προς μια κατεύθυνση κλεπταποδοχής, αναπόφευκτη κατάληξη της πλήρους εμπορευματοποίησης της τέχνης, σύγχρονης και παλιάς.

Πρόσφατα είδε το φως της δημοσιότητας η υπόθεση δημοπράτησης της «Κεφαλής Μέδουσας» από τον οίκο Sotheby's στο Λονδίνο (*Τα Νέα*, 1.6.1990). Η Μέδουσα κλάπηκε από το Μουσείο της Σπάρτης στις 4 Απριλίου 1986. Ενάμιση χρόνο αργότερα δημοπρατήθηκε από τους Sotheby's και πουλήθηκε για 6600 λίρες σε γκαλερίστα της Ν. Υόρκης! Είναι απορίας άξιο πως ο «ευηπόλητος» οίκος Sotheby's δεν εξακρίβωσε την πραγματική ταυτότητα της Μέδουσας. Ενώ όμως έχουν γίνει κάποια διπλωματικά (sic) διάβηματα από την πρεσβεία στο Λονδίνο προς τον οίκο, αυτός προχωρεί σε νέα δημοπρασία. Αυτή τη φορά στο σφυρί βγαίνουν δεκάδες κυκλαδικά ειδώλια της «συλλογής» Ερλμάγιερ που εξήχθησαν παράνομα πριν 30 περίπου χρόνια. Το πιο πολύτιμο αντικείμενο της «συλλογής» είναι το ανδρικό ειδώλιο Σερνικούδι της 3ης π.Χ. χιλιετίας, (*Τα Νέα*, 7.6.1990). Η τιμή εκκίνησης αυτού του έργου τέχνης είναι της τάξης των εκατο-

ντάδων χιλιάδων λιρών. Ορισμένοι κύκλοι προσπαθούν να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα με την συμμετοχή τους στη δημοπρασία και το «κτύπημα» συγκεκριμένων αντικειμένων. Μεταξύ αυτών και η ιδρύτρια του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης Ν. Γουλανδρή που έχει δείξει αξιόλογη δραστηριότητα. Αυτή η τακτική είναι self-defeating — αυτοαναιρούμενη — γιατί καταρχήν νομιμοποιεί την αρχαιοκαπηλική μανία ορισμένων και δεύτερον αντικειμενικά σπρώχνει τις τιμές προς τα πάνω στηρίζοντας τις τάσεις εμπορευματοποίησης.

Με την κατάργηση των συνοριακών ελέγχων μετά το 1992 υπάρχει κίνδυνος διευκόλυνσης της παράνομης διακίνησης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Μια τέτοια εξέλιξη δεν μπορεί να αντιμετωπισθεί με συμμετοχή και υποταγή στους κανόνες της αγοράς έστω και αν υπάρχουν καλές προθέσεις. Όπως τονίζουν *Τα Νέα*: «Τη στιγμή λοιπόν που η Κομισιόν φαίνεται να προβληματίζεται περισσότερο προς την κατεύθυνση “πως θα προστατευθούν οι έμποροι τέχνης από τις αυθαιρεσίες και τις υπερβάσεις των εθνικών αρχαιολογικών υπηρεσιών” η περίπτωση του Sotheby’s φανερώνει ότι δεν είναι οι έμποροι τέχνης αλλά οι αρχαιότητες που χρίζουν προστασίας».³ Είναι ουτοπία να πιστεύουμε ότι θα υπάρχουν Έλληνες που κρύβουν μέσα τους έναν Περσέα που δεν πάσχει από βρυξελλοδουλεία και θα προσπαθήσουν να φέρουν πίσω την Κεφαλή της Μέδουσας και να σταματήσουν αυτή την αιμοραγία;

Με την έκταση που έχει πάρει η εμπορευματοποίηση της τέχνης δεν αρκεί πλέον η θεσμοθέτηση «δελτίου ταυτότητας των πολιτιστικών θησαυρών». Είναι αναγκαία η υπογραφή μιας διεθνούς σύμβασης στα πλαίσια της UNESCO που θα θεωρεί ως μη νόμιμη την κατοχή, διακίνηση και δημοπρασία πολιτιστικών θησαυρών που δεν θα έχουν δηλωθεί στην έδρα της UNESCO μέσα σε τακτό διάστημα. Η δήλωση θα γίνεται αποδεκτή μόνο αν η χώρα προέλευσης των αντικειμένων δεν προβάλλει αντίρρηση για τη νομιμότητα εξαγωγής τους.

Το έντονο βλέμμα της Μέδουσας και το προβληματισμένο του Dr. Gachet μας απαγορεύουν να αδιαφορήσουμε.

ΣΠΥΡΟΣ ΤΡΑΥΛΟΣ

3. Από άρθρο του Π. Κατημερτζή με τον εύλωτο τίτλο: «Ελάνθανε κλεπτόμενο», *Τα Νέα*, 1 6.1990.

VAN GOGH: Σπουδές. Saint - Rémy.